

El Treball Final de Grau en format d'article de revisió

Orientacions per a la seva elaboració

The logo of the Universitat Oberta de Catalunya (UOC), consisting of the letters 'UOC' in a stylized, bold, blue font.

Índex

Introducció

1. L'article de revisió com a TFG en el grau d'Educació Social de la UOC
2. El procediment per elaborar un article de revisió
3. Valorar la qualitat de la revisió sistemàtica
4. La discussió i les conclusions

Bibliografia

Autoria: Julio Rodríguez

PID_00282134

Universitat Oberta
de Catalunya

La revisió d'aquest recurs d'aprenentatge UOC ha estat coordinada per la professora:
Nizaiá Cassián Yde

Primera edició: febrer 2021

© d'aquesta edició, Fundació Universitat Oberta de Catalunya (FUOC)

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Autoria: Julio Rodríguez

Producció: FUOC

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència Creative Commons de tipus Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

Existeixen diferents tipus de documents que l'alumnat consulta durant la seva formació en el grau. En aquesta àmplia varietat de documents científics hi ha —seguint García-Peñalvo (2019)— els següents: els treballs acadèmics (de grau, de final de màster, de tesis doctorals, etc.), els articles de recerca, els *data papers*, els articles de revisió, els articles metodològics, les metaanàlisis, els assaigs, els articles de divulgació científica, els informes tècnics, les presentacions científiques i els pòsters. Els articles científics d'investigació, com assenyalen Arbey i Upegui (2011), són un tipus de document que descriu els resultats d'una recerca realitzada amb el mètode científic, i ho fa de manera estructurada, amb claredat i originalitat.

L'estructura del treball científic segueix l'estructura que es coneix habitualment amb les sigles IMRD, és a dir: introducció, metodologia, resultats i discussió. També es pot assenyalar amb l'acrònim RIMRDC, és a dir: resum, introducció, metodologia, resultats, discussió i conclusions (Arbey i Upegui, 2011).

1. L'article de revisió com a TFG en el grau d'Educació Social de la UOC

Revisar és, segons el diccionari (IEC, 2019), examinar alguna cosa per detectar-ne i corregir les possibles errades, però també significa examinar quelcom per assegurar que es compleixen els requisits necessaris. Per tant, un article de revisió remet a comprovar alguna cosa en relació amb un tema concret.

Articles de revisió

Encara que és difícil proporcionar una definició simple (Cablová, Pates, Miovsy i Noel, 2017; Grant i Booth, 2009), es pot dir que un article de revisió és «un estudio detallado, selectivo y crítico que integra la información esencial en una perspectiva unitaria y de conjunto» (Icart i Canela, 1994, citat per Guirao-Goris, Olmedo i Ferrer, 2008, pàg. 4). Per a Arbey i Upegui (2011), els articles de revisió, les revisions o review (en anglès) són també estudis o investigacions que responen un o alguns interrogants en relació amb un tema o un problema, de manera que aquests estudis analitzen i sintetitzen un volum molt important d'informació per tal d'arribar a una conclusió. Proporcionen una valoració crítica dels estudis publicats i poden aportar conclusions importants a partir de la revisió crítica d'aquests estudis (Merino-Trujillo, 2011). Les revisions sistemàtiques «son investigaciones científicas en las cuales la unidad de análisis son los estudios originales primarios» (Soria i Navarro, 2013, pàg. 68). Així doncs, un article de revisió és un tipus d'estudi que, sense ser una investigació original, proporciona informació sintètica i actualitzada en relació amb una temàtica.

Per tant, la finalitat d'un article de revisió és (Cablová *et al.*, 2017; Guirao-Goris *et al.*, 2008):

- Identificar i resumir informació sobre un tòpic o un problema.
- Assenyalar què es coneix sobre el tema o el problema a investigar, què es desconeix i quins en són els elements controvertits o els aspectes no resolts.
- Esbrinar les aportacions teòriques derivades de la temàtica a investigar.
- Identificar aquelles variables que es relacionen amb la temàtica objecte d'estudi.
- Aportar informació científica àmplia sobre un tema.
- Posar de manifest la diversitat terminològica entre diferents autores i autors.
- Estalviar temps i esforços.
- Discutir de manera crítica les conclusions dels diferents estudis consultats.
- Mostrar l'evidència a l'abast.
- Proposar nous estudis.

Com posen de manifest Ary, Jacobs i Sorensen (2010) o Hernández-Sampieri i Mendoza (2018), la revisió de la literatura científica és quelcom pertinent i necessari tant per a posteriors estudis de caràcter quantitatiu com qualitatiu, per tal de poder:

- Identificar les fronteres del camp d'estudi, allò que ja es coneix.
- Situar els coneixements en perspectiva, connectant allò conegut amb allò que s'està investigant.
- Limitar les preguntes d'investigació, i clarificar i delimitar els conceptes que són objecte d'estudi.
- Concretar les metodologies d'estudi més adequades, segons l'experiència acumulada.
- Evitar repeticions innecessàries d'estudis previs.
- Afavorir la interpretació dels resultats dels mateixos estudis.

El treball de revisió, doncs, té com a finalitat «examinar la bibliografia publicada anteriormente y situarla en cierta perspectiva» (Day, 2005, pàg. 158). No es tracta només de veure què s'ha publicat sobre un tema: també s'ha de contextualitzar. Aquesta revisió sobre una temàtica concreta permet conèixer què s'ha investigat i com s'ha avançat en el seu coneixement (Hernández i Bautista, 2017). I ha de quedar clar que fer una revisió de qualitat no és una tasca senzilla (Ferreira, Urrútia i Alonso-Coello, 2011).

En qualsevol cas, l'estructura del treball podria ser diferent de l'estructura d'un article d'investigació, atès que no és fàcil adaptar la fórmula IMRD. No hi ha una estructura concreta per a un article de revisió i, per això, cal preparar un guió abans de la redacció del *review* (Day, 2005). Tanmateix, el guió podria seguir l'estructura següent:

- **Títol de l'article.** Identifica el treball i informa sobre el seu contingut, tot presentant la idea principal, i es recomana que inclogui el tema i dos elements en relació amb el mètode, les dades específiques, els resultats o les conclusions (Arbey i Sánchez, 2011; Contreras i Ochoa, 2010).
- **Autor o autora.** El nom i els cognoms (en els *reviews* que es presenten a revistes, se sol incloure l'ORCID¹ de l'autor o l'autora).
- **Resum.** Ambdós en català/castellà i anglès. La seva funció és presentar el contingut del treball de manera abreujada i concreta, és a dir, una visió panoràmica de l'estudi de revisió que s'hagi realitzat. En principi, no es fa referència a cap autora o cap autor utilitzat en el cos del treball (Arbey i Sánchez, 2011; Bell, 2002). L'estructura del resum és: introducció, finalitat, metodologia, resultats principals i conclusions. Aproximadament, unes tres-centes paraules.
- **Paraules clau.** Entre tres i cinc, depenent dels autors (Durán, Gómez i Sánchez, 2017). Pot ser útil emprar algun dels *thesaurus* disponibles, per tal de fer servir les paraules clau més habituals en el camp de coneixement pertinent.

¹ ORCID és una eina per a investigadores i investigadors (però no exclusivament) que permet identificar les autores i els autors de publicacions científiques o professionals. Disponible a: <https://orcid.org/>

- **Introducció.** Amplia la visió general que proporciona inicialment el resum (Tolchinsky, 2014). Situa el tema que s'abordarà en el treball des d'un punt de vista teòric. Respon la pregunta sobre quin és el problema, la problemàtica o el tema que s'aborda i els seus antecedents (Arbey i Sánchez, 2011; Contreras i Ochoa, 2010; Hernández i Bautista, 2017). És una de les parts més importants en qualsevol document però sobretot en les revisions, atès que els articles de revisió són interessants per a professionals però també per a un públic més divers (Day, 2005).

En aquest punt, es pot incloure la fonamentació teòrica de la temàtica de l'estudi, tot explicant-ne els conceptes clau (Hernández i Bautista, 2017).

- **Metodologia.** Respon la pregunta sobre com s'ha desenvolupat la recerca (Arbey i Sánchez, 2011). Significa explicar detalladament el procés de la investigació (Hernández i Bautista, 2017; Merino-Trujillo, 2011; Sabariego, 2004): com s'ha fet la recerca bibliogràfica, quins són els objectius de la revisió, quin tipus de revisió es realitza i quins criteris s'han utilitzat per seleccionar els documents. Es pot afegir un diagrama que expliciti els articles trobats en les diferents bases de dades, els documents eliminats en els diferents passos de filtració fins a la selecció definitiva dels documents finals. D'uns anys ençà, s'utilitza el model PRISMA² per dibuixar aquest diagrama (Moher, Liberati, Tetzlaff, Altman i The PRISMA Group, 2009).
- **Resultats.** Respon la pregunta sobre què s'ha trobat (Arbey i Sánchez, 2011; Day, 2005) en relació amb les diferents categories d'anàlisi dels documents seleccionats. Es realitza un raonament crític dels resultats (Merino-Trujillo, 2011).

La graella amb els documents finalment seleccionats, així com les diferents categories d'anàlisi d'aquestes fonts s'inclouen en aquest apartat.

- **Discussió.** Implica explicitar què signifiquen les dades que s'han trobat i quin sentit tenen. En aquest punt, es relacionen les descobertes fetes amb el que s'ha trobat en altres estudis (es poden trobar altres revisions en àrees temàtiques similars, per exemple), que poden contradir els resultats de la investigació o bé seguir la mateixa direcció.
- **Conclusions.** Quines són les principals aportacions que fa la revisió que s'ha elaborat, tenint en compte els resultats i la discussió reflectides en l'estudi (Arbey i Sánchez, 2011). S'han de respondre els objectius plantejats en la revisió. També s'assenyalen quines n'han estat les limitacions i quines futures línies de recerca es poden proposar (Durán *et al.*, 2017). Les conclusions són un resum dels resultats més rellevants.
- **Referències bibliogràfiques.** Detallar totes les fonts documentals que apareixen en el TFG tot seguint la normativa APA (actualment la 7a), que és la més habitual en el camp de les ciències socials.

Hernández i Bautista (2017) recomanen que l'alumnat tingui en compte elements com la seva motivació i el seu interès per la temàtica escollida per fer la revisió, així com les seves competències i habilitats, i l'expertesa de la tutora o el tutor del treball a l'hora de decidir-se per una modalitat de TFG d'aquesta mena.

² PRISMA és l'acrònim de Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-Analyses (Moher *et al.*, 2009).

2. El procediment per elaborar un article de revisió

Per fer un article de revisió cal treballar amb literatura científica. S'ha dit «literatura científica»? Sí, aquell coneixement fonamentat en el mètode científic. Hi ha continguts respectables i valuosos però que no són informació científica. Així doncs, cal estar atents a la qualitat de les autores i els autors, de les revistes, etc.). Per què usar informació científica? (Durán *et al.*, 2017; Martínez, 2016):

- Facilita l'assimilació del coneixement científic de manera activa.
- Fonamenta la formació i l'aprenentatge continuats.
- Proporciona una cultura de treball i l'excel·lència en aquella tasca.

Per a Sancho (2014), hi ha tot un seguit d'errors habituals a l'hora de fer aquesta revisió bibliogràfica:

- No utilitzar bibliografia acadèmica o professional.
- Fer una tria incorrecta de la bibliografia.
- Triar la bibliografia sense tenir un objectiu clar.
- Fer una revisió poc sistematitzada.

Una bona revisió bibliogràfica és una de les fases clau en l'elaboració del TFG en format de revisió. Com exposen Cablová *et al.* (2017) i Ferreira *et al.* (2011), cal distingir una revisió narrativa de la literatura científica, on les conclusions sovint es basen en interpretacions subjectives, del que seria una revisió sistemàtica. Per a aquests autors, una revisió sistemàtica implica estratègies estructurades i organitzades de recerca bibliogràfica, la utilització de criteris d'inclusió o d'exclusió, així com criteris per avaluar la qualitat i la fiabilitat dels estudis.

Es tracta de cercar la millor informació i la més rellevant per a la investigació que es realitza. Bell (2002) assenyala uns criteris mínims per fer la cerca:

- Abast temporal de la recerca (els últims cinc o deu anys).
- Àmbit geogràfic de les publicacions.
- Tipus de documents (articles d'investigació, llibres, etc.).
- Idioma de les publicacions.

Altres criteris a tenir en compte, segons Cablová *et al.* (2017), serien:

- Nombre de citacions de l'article.
- Paraules clau.
- Disseny de l'estudi.

- Fonts de finançament i conflictes d'interessos.

Per a Martínez (2016), la idea és trobar la informació científica, avaluar-la críticament per veure la seva qualitat, i utilitzar-la «de forma intel·ligent, honrada y creativa, para aprender e innovar» (pàg. 13).

La cerca de la informació es fa mitjançant les paraules clau que s'hauran triat. Convé, en aquests casos, cercar les paraules a través dels *tesaurus*, ja que hi ha termes que es poden usar i que les bases de dades no reconeixen. Per això, una manera prèvia de procedir és revisar que les paraules que es fan servir són al repositori (i així saber també quins altres termes relacionats hi ha).

La recerca d'informació es fa a partir d'una paraula, o bé amb la combinació de paraules, tot utilitzant els operadors booleans «OR» (o), «AND» (i) i «NOT» (no) (Sureda, Comas, Oliver i Guerrero, 2010). Per exemple, es pot cercar «aferrament», o bé «aferrament AND adult». O es pot fer cercant «aferrament NOT children». Aquesta combinació permetrà filar més prim i aprofitar al màxim la recerca documental.

La recerca bibliogràfica es fa en bases de dades documentals. Segons la temàtica del vostre TFG, es posarà més l'accent en una tipologia o una altra. Habitualment, es treballa amb:

- Web of Science és una de les bases de dades considerades de més qualitat. Aquí es troben els estudis amb més «impacte» (les publicacions JCR).
- En l'àmbit de l'educació, també ens poden interessar PsycInfo i Psycodoc. Dialnet és una de les altres bases a tenir en compte a l'hora de cercar informació.
- TDX i Teseo proporcionen accés a les tesis doctorals publicades en les universitats.

L'accés a aquestes i altres bases de dades s'ha de fer des del servei de la biblioteca de la universitat per tal de tenir-hi accés complet com a alumnat universitari.

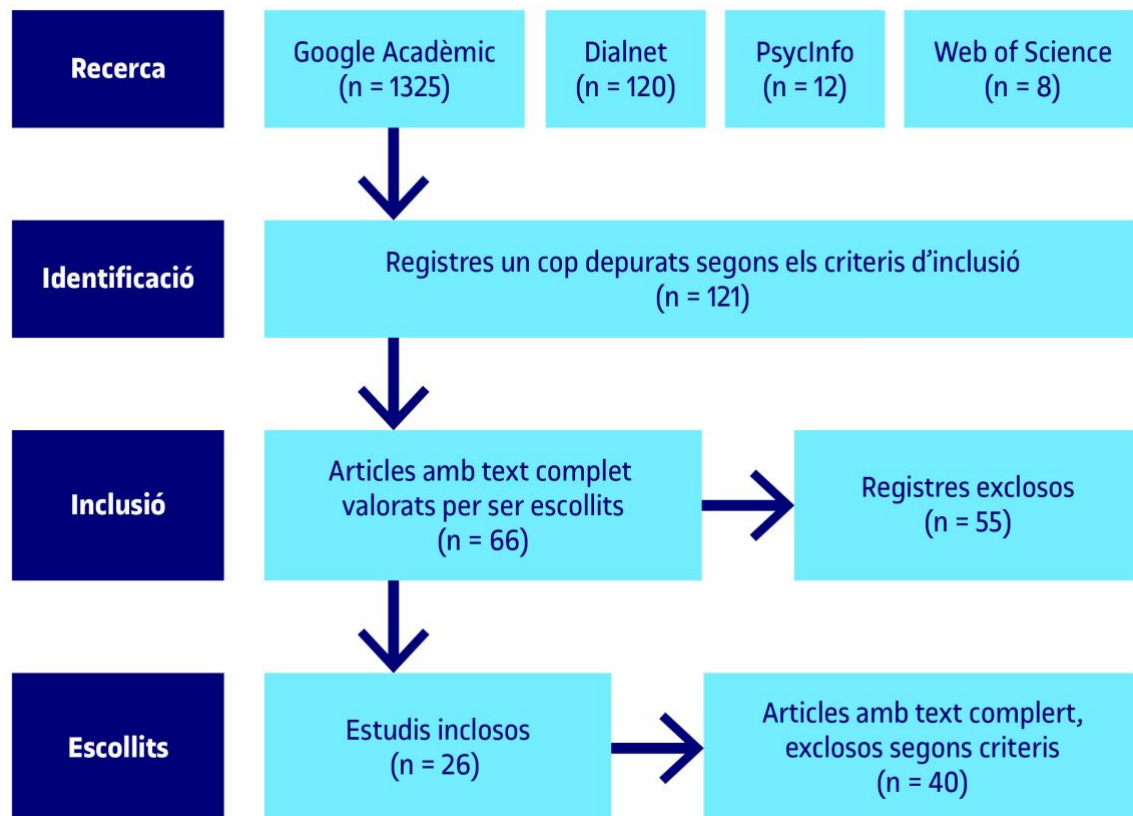
Convé fer un apunt sobre Google Scholar (o Acadèmic), perquè és un cercador d'accés fàcil per a l'alumnat (cal recordar que les bases de dades tenen determinades limitacions d'accés). Google Scholar és adequat per fer una recerca bibliogràfica? Doncs sí, segons les indicacions de Sutton, Clowes, Preston i Booth (2019). No obstant això, cal tenir cura dels documents trobats perquè Google Scholar és molt generalista i no sempre es pot tenir seguretat sobre com ha filtrat la qualitat de la documentació que hi apareix. Si es vol trobar el que es coneix com a *literatura gris*, Google Scholar és l'eina adient.

Com s'ha comentat, s'utilitza el model PRISMA (Moher *et al.*, 2009) per il·lustrar el procés de recerca documental, amb un diagrama que reflecteixi els articles trobats a les diferents bases de dades i els documents eliminats en els diferents passos de filtració fins a la selecció definitiva dels documents. Amb aquesta representació s'identifiquen les entrades localitzades a les diferents bases de dades documentals i també els documents trobats a partir d'altres fonts. També es representa l'eliminació dels articles duplicats (un mateix document pot aparèixer a diferents bases de dades). Els documents exclosos i els motius pels quals són rebutjats es pot documentar en un quadre addicional.

Si es vol obtenir més informació sobre el diagrama PRISMA, amb el procediment o la llista de comprovació, es pot visitar l'enllaç següent: <http://www.prisma-statement.org/PRISMAStatement/FlowDiagram.aspx>

Un exemple de diagrama PRISMA en l'elaboració d'una revisió sobre intervencions psicoeducatives en oncologia podria ser el de la figura 1.

Figura 1. Diagrama de flux model PRISMA

Finalment, amb els articles definitius, s'elabora una graella on s'analitza el compliment dels diferents criteris de valoració d'aquests articles, tot explicant detalladament aquelles qüestions rellevants sobre cada categoria, com es pot veure d'exemple a la taula 1.

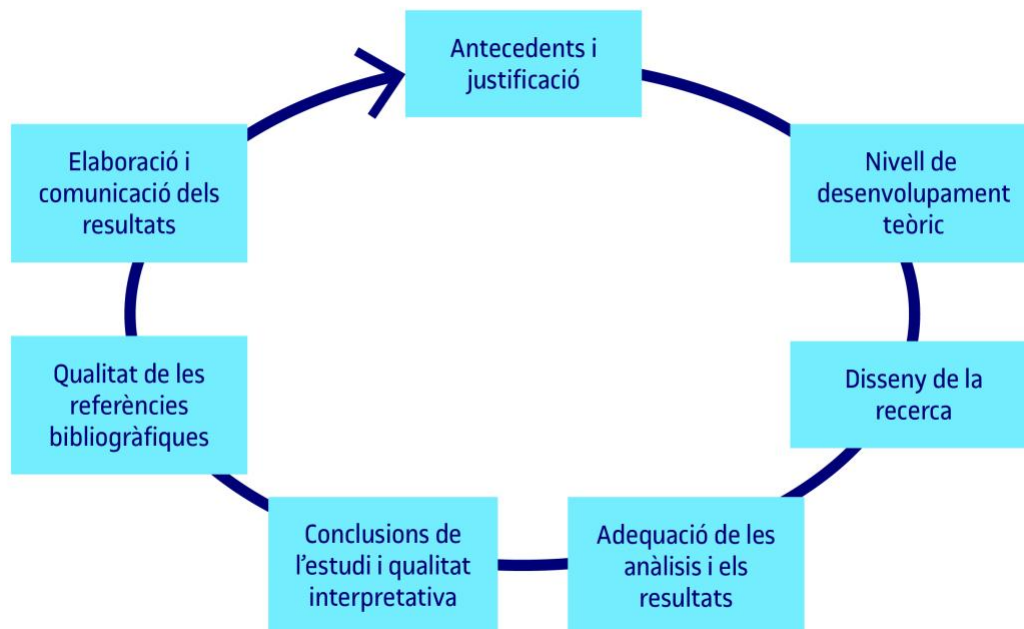
Taula 1. Intervencions psicoeducatives adreçades a pacients amb càncer

Id	Autores i autors	Objectius de l'estudi o de la intervenció	Problemàtica de salut i grup diana	Proposta d'intervenció	Resultats
1	Ventura-Morales, Castellanos-Rojas, Chávez i Sánchez (2015).	Investigació adreçada a identificar el coneixement en matèria de prevenció del càncer en l'adolescència.	Càncer cèrvix-uterí. 246 estudiants adolescents mexicanes, entre els 12 i els 15 anys d'edat.	Programa educatiu a través d'un taller sobre virus del papil·loma humà.	Les adolescents tenen poca informació sobre educació sexual, ITS i la seva relació amb el càncer. Les mesures pretest i posttest mostren l'efectivitat de la intervenció.
2	García i Alos (2015).	Revisar l'eficàcia dels tractaments en supervivents de càncer.	Fatiga en pacients de càncer. La majoria dels estudis revisats s'han realitzat amb supervivents de càncer (no s'indica el número de pacients).	Psicoteràpia cognitivo-conductual. Programa educatiu (gestió de l'estrès, exercici físic i nutrició). Mindfulness.	La teràpia cognitivo-conductual y el mindfulness aporten més dades que avalen la seva eficàcia, per davant de les intervencions psicoeducatives.
3	De la Maza, Fernández, Concha, Santolaya, Villarroel, Castro i Torres (2015).	Determinar l'impacte d'un programa educatiu per augmentar el coneixement de la malaltia i disminuir l'ansietat en el càncer.	Coneixement de la malaltia i l'ansietat relacionada amb ella. 96 pares d'infants amb càncer.	Intervenció educativa de 7 sessions; es descriuen les unitats d'oncologia, generalitats del càncer infantil, quimioteràpia, etc.	La intervenció educativa augmenta significativament el nivell de coneixement dels pares però no contribueix a disminuir l'angoixa davant la malaltia dels fills.

Font: Rodríguez (2017).

Com s'articula la revisió dels articles que finalment s'han seleccionat? És a dir, en què es basen les autores i els autors de les revisions a l'hora d'analitzar els estudis? L'Associació Americana de Psicologia (APA) ha elaborat una sèrie de criteris i recomanacions, disponibles en el seu espai web. Per la seva banda, Ramos-Álvarez i Catena (2004) proposen una guia per elaborar i revisar articles experimentals en psicologia, i que pot servir de referència si s'adapta a les particularitats de les investigacions socioeducatives. En la figura 2 es mostren les àrees temàtiques que es tenen en compte en la valoració dels articles que formaran part de la revisió.

Figura 2. Àrees temàtiques en l'elaboració i la revisió d'articles

Font: elaboració pròpia a partir de Ramos-Álvarez i Catena (2004).

3. Valorar la qualitat de la revisió sistemàtica

Seleccionar una bona bibliografia basada en un procediment sistematitzat i exhaustiu és una condició necessària, però no suficient, per elaborar una bona revisió sistemàtica. Per això, hi ha algunes qüestions que cal tenir en compte per valorar la qualitat d'aquests estudis.

En l'anàlisi dels documents que finalment formen part de la revisió es poden fer servir diferents estratègies, com recullen Cablová *et al.* (2017), si bé són guies orientatives. Remarquen que el procés d'anàlisi dels estudis s'ha de fonamentar en el contingut dels articles (estudis) seleccionats, sense incloure les pròpies conclusions (això formarà part d'un altre apartat del vostre treball).

Merino-Trujillo (2011) elabora un seguit de preguntes per valorar la qualitat d'una revisió bibliogràfica; aquests ítems, *grosso modo*, tenen a veure amb si s'ha explicitat el propòsit de la revisió; de quina manera s'han identificat les fonts documentals i les bases de dades, i quin període de temps abasta la recerca documental; si s'expliciten els criteris de la recerca bibliogràfica i si han estat definits; si s'identifiquen els estudis més rellevants; si l'avaluació dels documents seleccionats és quelcom vàlid i fiable; quines teories es tenen en compte; si s'avaluen els resultats dels estudis consultats; i si la bibliografia referenciada està organitzada de manera adient i seguint els criteris de la normativa APA.

Moher *et al.* (2009) elaboren un llistat d'ítems per utilitzar en la valoració de la revisió sistemàtica, ordenat per seccions o tòpics, i en relació amb el títol, el resum, la introducció, els mètodes, el resultat, i la discussió.

Pautasso (2013) estableix un seguit de regles, deu en concret, per escriure una revisió de la literatura. Aquestes regles són: definir una temàtica i una població a la qual s'adreça; cercar i tornar a cercar en la bibliografia disponible; prendre notes mentre es llegeix; escollir el tipus de revisió que es voldria fer; mantenir el focus de la revisió tot ampliant-ne el punt d'interès; adoptar una actitud crítica i consistent; trobar una estructura lògica en la revisió; fer ús del *feedback*; incloure els mateixos estudis, amb objectivitat; i, finalment, estar al dia sense oblidar els estudis inicials.

Finalment, i no menys important, s'assenyala la importància de considerar les qüestions de sexe i de gènere a l'hora de revisar els estudis (Cablová *et al.*, 2017).

4. La discussió i les conclusions

Recordeu que la revisió sistemàtica i l'anàlisi dels articles revisats requereixen un producte final, com són les conclusions. Aquest estudi sorgeix d'unes preguntes i uns objectius als quals cal donar resposta.

Per a Cablová *et al.* (2017), aquesta part demana la discussió dels resultats obtinguts en la vostra anàlisi amb altres estudis rellevants i relacionats entre ells. Això requereix que aporteu una nova perspectiva a la matèria objecte d'estudi, tot discutint la troballa més destacada dels resultats. És important subratllar que la discussió ha de comparar i avaluar els resultats amb altres recerques rellevants. També s'han d'explicitar les limitacions de la revisió (Ferreira *et al.*, 2011).

Per altra banda, les conclusions solen incloure, sovint, recomanacions per a futurs estudis i orientacions pràctiques a partir de les contribucions de la vostra revisió (Cablová *et al.*, 2017). Així, si esteu fent una revisió sobre els programes d'intervenció socioeducativa amb famílies, i en aquesta revisió un dels resultats que obteniu és la presència i la utilització de metodologies grupals, una recomanació per a la pràctica seria precisament la utilització d'aquestes metodologies en aquells programes de nova implantació. O, si esteu investigant sobre instruments per avaluar la resiliència i la revisió dels estudis que heu fet assenyala la multidimensionalitat del concepte, una recomanació pràctica seria la utilització d'instruments de mesura que tinguessin en compte aquesta multidimensionalitat del terme.

Bibliografia

Aguilera, R. (2014). ¿Revisión sistemática, revisión narrativa o meta-análisis? *Revista de la Sociedad Española del Dolor*, 21(6), 359-360.

http://scielo.isciii.es/pdf/dolor/v21n6/10_carta.pdf

Arbey, A. i Sánchez, U. (2011). Estructuras textuales, artículos de investigación, caracterizaciones y ponencias. A Arbey, A. i Sánchez, U. *Manual de redacción académica e investigativa, Cómo escribir, evaluar y redactar artículos científicos* (pàg. 145-196). Católica del Norte Fundación Universitaria.

Ary, D., Jacobs, L. C. i Sorensen, C. (2010). *Introduction to Research in Education*. Wadsworth Cengage Learning.

Bell, J. (2002). *Cómo hacer tu primer trabajo de investigación. Guía para investigadores en educación y ciencias sociales*. Gedisa.

Cablová, L., Pates, R., Miovsky, M. i Noel, J. (2017). How to Write a Systematic Review Article and Meta-Analysis. A Babor, T. F., Stenius, K., Pates, R., Miovsky, M., O'Reilly, J. i Candon, P. (eds.). *Publishing Addiction Science: A Guide for the Perplexed* (pàg. 173-190). Ubiquity Press.

Contreras, A. M. i Ochoa, R. J. (2010). *Manual de redacción científica. Escribir artículos es fácil, después de ser difícil: una guía práctica*. Ediciones de la Noche.

Day, R. A. (2005). *Cómo escribir y publicar trabajos científicos*. Organización Panamericana de Salud.

Durán, R., Gómez, A. i Sánchez, M. E. (coord.) (2017). *Guía didáctica para la elaboración de un trabajo académico*. Universidad de Salamanca.

Ferreira, I., Urrútia, G. i Alonso-Coello, P. (2011). Revisiones sistemáticas y metaanálisis: bases conceptuales e interpretación. *Revista Española de Cardiología*, 64(8), 688-696.

<https://doi.org/10.1016/j.recesp.2011.03.029>

García-Peñalvo, F. J. (2019). *Metodología de revisión sistemática de literatura* [visita de investigador de impacto internacional]. Universidad Nacional de San Agustín / Grupo GRIAL. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3249429>

Gómez, M. E., Serrano, R., Amor, M. I. i Huertas, C. A. (2018). Los Trabajos de fin de grado (TFG) como innovación en el EEES. Una propuesta de tarea colaborativa basada en la tutoría piramidal. *Educación*, 54(2), 369-389. <https://doi.org/10.5565/rev/educar.829>

Grant, M. J. i Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 reviews types and associated methodologies. *Health Information and Libraries Journal*, 26, 91-108.

<https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>

Guirao-Goris, J. A., Olmedo Salas, A. i Ferrer, E. (2008). El artículo de revisión. *Revista Iberoamericana de Enfermería Comunitaria*, 1, 1-25.

<http://revista.enfermeriacomunitaria.org/articuloCompleto.php?ID=7>

Hernández, M. A. i Bautista, G. (2017). Guía para proyectos de investigación en ciencias sociales. Cómo elaborar un TFG, un TFM o una tesis doctoral. *CPU-e. Revista de Investigación Educativa*, (24), 240-243.

http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1870-53082017000100240&lng=es&tlng=es

Hernández-Sampieri, R. i Mendoza, C. P. (2018). *Metodología de la investigación. Las rutas cuantitativa, cualitativa y mixta*. McGrawHill.

Institut d'Estudis Catalans (2019). *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*. IEC.

Merino-Trujillo, A. (2011). Cómo escribir documentos científicos (parte 3). Artículo de revisión. *Salud en Tabasco*, 17(12), 36-40.

<https://www.redalyc.org/pdf/487/48721182006.pdf>

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., i The PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine*, 6(7), e1000097. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097>

Pautasso, M. (2013). Ten Simple Rules for Writing a Literature Review. *Plos Computational Biology*, 9(7), e1003149. <https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1003149>

Ramos-Álvarez, M. M. i Catena, A. (2004). Normas para la elaboración y revisión de artículos originales experimentales en Ciencias del Comportamiento. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 4(1), 173-189.

<https://www.redalyc.org/pdf/337/33740110.pdf>

Rodríguez, J. (2017). *El vinculo afectivo entre personas con cáncer y sus familias como factor de resiliència* [tesi doctoral]. Universitat de Barcelona.

Sabariago, M. (2004). La investigación educativa: génesis, evolución y características. A Bisquerra, R. *Metodología de investigación educativa* (pàg. 51-88). La Muralla.

Soria, V. i Navarro, F. (2013). Revisiones sistemáticas y meta-análisis. A Soria, V. (dir.). *Metodología de la investigación y práctica clínica basada en la evidencia* (pàg. 67-76). Consejería de Sanidad.

Sureda, J., Comas, R., Oliver, M. F. i Guerrero, R. M. (2010). *Fuentes de información bibliográfica a través de Internet para investigadores en Educación*. REDINED.

Sutton, A., Clowes, M., Preston, L. i Booth, A. (2019). Meeting the review family: exploring review types and associated information retrieval requirements. *Health Information and Libraries Journal*, 36(3), 202-2222. <https://doi.org/10.1111/hir.12276>

Tolchinsky, L. (coord.) (2014). *L'escriptura acadèmica*. ICE UB / Octaedro.